

---

## MONGA HOFBAUERJEVE BARVARSKÉ IN TISKARSKÉ DELAVNICE IZ VITANJA V SLOVENSKEM ETNOGRAFSKEM MUZEJU

295

---

Slovenski etnografski muzej pridobi včasih za svoje zbirke muzealijo ne le izjemne izpovedne vrednosti, temveč tudi izredne velikosti. Čeprav velikost ni merilo kvalitete in sporočilnosti, moramo v primeru monge, naprave za likanje blaga iz nekdanje Hofbauerjeve barvarne v Vitanju, potrditi, da ima ta predmet atribut vsestranske izjemnosti. Tudi zato, ker je tovrstnih predmetov ohranjenih na Slovenskem malo, četudi so bile te naprave sestavni in nepogrešljivi del barvarskih delavnic vse do uvedbe sodobnejših velikih likalnih naprav – kalandrov. Podobno napravo ima v svojih zbirkah Tehniški muzej Slovenije, manjšo ročno mongo pa Loški muzej v Škofji Loki. Hofbauerjeva monga v Vitanju že dolgo ni opravljala svojega temeljnega poslanstva in je zapuščena samevala in propadala pod podirajočo se lopo ob Hofbauerjevi barvarni.

Monga, tudi manga (iz nem. die Mange – valjek) je naprava, ki je služila za monganje ali likanje metražnega blaga v barvarskih in tiskarskih obratih. Zaradi svoje velikosti je bila nameščena v posebni stavbi ali v pritličju barvarne. Sestavljena je bila iz ogrodja, zaboja, podesta s podstavkom, valjev ter vretena s pogonskim mehanizmom. Lesen zaboj, v katerem je bilo naloženega do 10 ton kamenja, je služil za obtežitev. Pod njim so bili na lesenem podestu leseni valji, na katere so navili platno, ki so ga hoteli zmongati (zlikati). S posebnim vitlom oziroma gepljem, ki ga je poganjala živina ali tudi ljudje, so zaboj premikali po valjih z navitim blagom v eno in drugo smer, tako da se je blago zgostilo in zgladilo. Barvarji in tiskarji so mongali platno pred tiskanjem, da je bilo gladko, in po barvanju in sušenju, da je postalo gladko in da je dobilo lesk.

Hofbauerjeva monga je narejena iz več vrst lesa. Njeno ogrodje je deloma iz hrastovega in deloma iz smrekovega lesa, podest in zaboj sta iz smrekovine, vreteno s palčnima kolesoma ter vertikalno vreteno pa iz hrastovine. Vijaki, ki spajajo posamezne dele monge, obroči, vlečne kljuke in veriga so iz kovanega železa. Dve palčni kolesi s premakljivim vretenom med njima (podoben mehanizem poznamo na primer pri gepljih in mlinskih prenosih) sta omogočala, da je živina poganjala vertikalno os vedno v isti smeri, tako da živali ni bilo potrebno prepregati.

Velikost Hofbauerjeve monge je prav imponantna: ogrodje monge:  $v = 250$  cm,  $d = 710$  cm,  $\dot{s} = 180$  cm; lesen zaboj za obtežitev:  $v = 90$  cm,  $d = 550$  cm,  $\dot{s} = 100$  cm;



Hofbauerjeva monga na dvorišču Slovenskega etnografskega muzeja – nova pridobitev in del razstave o modrotisku na Slovenskem *V podobe ujeti indigo* (foto: J. Žagar)

vreteno s parom palčnih koles:  $R = 50$  cm,  $d = 770$  cm; leseni valji, na katere so navili blago:  $R = 12$  cm,  $d = 115$ .

Začetek Hofbauerjeve barvarne v Vitanju, od koder je pridobljena monga, sega v leto 1884, kamor se je takrat iz Mozirja preselil barvar Ivan Hofbauer. Temu ni manjkalo podjetnosti in si je sčasoma s trdim delom in zanimanjem za novosti pri izdelavi in barvanju sukna postavil kar zavirljivo obrtno delavnico. V njej je izdeloval sukno, ki ga je barval, valjal, ukvarjal pa se je še s tiskanjem blaga, kmetovanjem, mlinarstvom in lesno trgovino. Za potrebe barvarne je Hofbauer proti koncu 19. stoletja dal narediti na dvorišču svoje domačije mongo. Izdelali so jo domači obrtni mojstri, ki so se zgledovali po podobnih napravah v sosednjih deželah. Zato je tudi ustroj Hofbauerjeve monge skorajda do potankosti enak ustroju podobnih likalnih naprav iz 19. stoletja, ki so delovale v barvarskih delavnicah širom po Evropi.

Po smrti Ivana Hofbauerje leta 1939 je obrt prevzel sin Alojz Hofbauer. Vendar pa je takrat barvarska in suknerska obrt zaradi tovarniško izdelanega blaga, ki ga je bilo mogoče dobiti na tržišču, tudi v Vitanju že precej nazadovala. Po drugi vojni se je Alojz Hofbauer po malem še ukvarjal s suknarstvom in barvarstvom. Ko pa se je ob povodnji leta 1954 zaradi škode na napravah odpovedal suknerski obrti, je verjetno obstala tudi monga. Zadnji lastnik in barvar Alojz Hofbauer se je zaradi starosti preselil v Slovenske Konjice, Hofbauerjevo domačijo pa je leta 1999 kupil avtoprevoznik in podjetnik Viktor Fijavž iz Vitanja. Ta si je na dvorišču za barvarno hotel urediti parkirišče za svoje kamione in je zato želel propadajoča poslopja barvarne in nadstreška nad mongo odstraniti. Prav tisti čas smo tudi v Slovenskem etnografskem muzeju začeli pripravljati



razstavo o modrotisku na Slovenskem. Terenska preverjanja in iskanja preostankov modrotiskarstva pri nas so tako v resnično zadnjem trenutku prinesla dogovor o odkupu Hofbauerjeve monge za zbirke Slovenskega etnografskega muzeja in njenem prevozu v Ljubljano.

Izjemno muzealijo, ki govori o povezanosti naše tehnične dediščine s tehnično dediščino ostale Evrope in o znanju, iznajdljivosti in sposobnosti naših podeželskih obrtnikov, ki so jo ustvarili, smo v začetku junija 2001 postavili v park pred Slovenskim etnografskim muzejem. Zanimanje, ki ga je bila monga deležna med obiskovalci muzeja takoj po njeni postavitvi in tudi kasneje, je potrdilo našo odločitev, da rešimo propada enega najpomembnejših orodij podeželskih in mestnih barvarskih obrtnikov. Zavest in spoznanja o namembnosti monge so se med ljudmi seveda že davno izgubili; oživitev njenega "pozabljenja" je bila zato vredna truda in sredstev, vloženih v njeno postavitvev, zaščito in prezentacijo.

*Andrej Dular*